

Balassa Zoltán: Ellenállás a Felvidéken

A Felvidéken, melyen az első világháború után Csehszlovákia és Románia osztozott, két közigazgatási részre oszlott Csehszlovákián belül. Szlovákiára és Kárpátaljára. E két területen a magyarság döntő többségében a déli határ mentén helyezkedett el.

Az új állam hol burkolt, hol kevésbé leplezett elnemzetietlenítő politikai gyakorlatot folytatott, akár polgári nacionalista (1920-38), nemzeti-szocialista (1939-45), sovinszta (1945-48), vagy nacionál-kommunista rendszer (1949-89) uralkodott. Csehszlovákia egész fennállása alatt (1920-1992) burkoltan, vagy nyíltan kisebbségeinek asszimilálására törekedett.

Amikor nekifogtam, hogy összefoglaljam egy rövid ismertetőben mindazt, amit erről a kérdéskörrel tudok, arra döbentem rá, voltaképpen egy még meg nem született monográfia ismertetőjét készítettem el.

A kisebbségbe taszított magyarság a kezdetektől fogva többfajta stratégiát alkalmazott, melyek mindmáig követőkre találnak. Az egyik a belenyugvás és asszimiláció. A teljes nemzeti önfeladás. A másik a passzív rezisztencia, a közélettől való elzárkózás, az érdektelenség, mely szintén az asszimiláció előszobája. Vagy az emigráció, a ki- és áttelepülés. Az aktív ellenállásnak két formája létezett. Az egyik az erőszakos, akár fegyverhez, robbantásokhoz is folyamodó ellenállás. Ennek kutatása még csak meg sem kezdődött, így teljességgel feledésbe merült. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert a közfelfogás szerint, a felvidéki magyarok – és általában a magyarok - mindig csak békés és „legális” eszközöket alkalmaztak a hatalommal szemben. Ez a szemlélet azonban nem fedi teljes mértékben az egykori valóságot.

Mivel ez nem tárgya előadásomnak, csak utalok rá, 1919-ben magyarok és rutének fegyveres felkelést készítettek elő. Ezen kívül, úgy Kárpátalján, mint a Felvidéken aláírásgyűjtésbe fogtak, hogy népszavazást írjanak ki, illetve ne csatolják e két területet Csehszlovákiához. Szabotázsakciókra és robbantásokra is sor került. A legnagyobb visszhangot az 1923 január 14-i ungvári bombarobbanás váltotta ki.

Ezek nem ideológiai jellegű szervezkedések voltak – mégha 1945 után elengedhetetlenül volt ilyen vonzatuk is – hanem elsősorban magyarokat védő-óvó megmozdulásokként volt létjogosultságuk. Nem a reális szocializmust bírálták, de kimondatlanul és óhatatlanul ennek kritikáját is jelentették.

A második világháború utáni korszak több részre osztható, melyeket úgy a belpolitikai változások, mint a nemzetközi, főleg a Szovjetunióban, a Birodalom központjában zajló események befolyásolták. Az első az 1945-48 közötti átmeneti korszak, melyet a sovinizmus és a kommunisták előretörése jellemezett.

Ha a két háború közötti demokratikusnak hazudott Csehszlovákiában lehetőség nyílt a politika területén ellenállást kifejteni, erre a második világháború utáni sovinszta tobzódás, majd egypártrendszer kiépítése teljességgel lehetetlenné tette.

Az sem felel meg a tényeknek, hogy Csehszlovákia 1945-től 1948-ig, a kommunista hatalomátvételig demokratikus állam lett volna. Egyrészt a politikai életben csak korlátozott számú párt vehetett részt, másrészt a kommunisták egyes minisztériumokat már akkor elfoglalták (honvédelmi és belügyi tárca). A németektől deportálással megszabadultak, a magyaroktól alkotmányellenesen megvonták állampolgárságukat és így szavazati joggal sem rendelkeztek. Szülőföldjükön egy menekülési lehetőséget tartottak fenn számukra, a teljes nemzeti önfeladást: a reszlovakizációt. „A magyarokat Csehszlovákiában ért jogtalanságok összességükben olyasmik voltak, mint az ókori *capitis deminutio* – írja Király Tibor -, amely a jogalanyiságtól

megfosztással járt; valóban, Csehszlovákiában magyarnak lenni azt jelentette, hogy ő csak csökevényes jogalany és alig cselekvőképes.”

A nyílt sovíniszta tobzódás három-négy évig tartott, majd később „szelídebb”, osztályharcos mázt kapott. Ennek lényege: a magyar urak népnúzóok voltak s így a szlovákok ezt sínylették ezer éven át. Ez a torz szemlélet arról mit sem akart tudni, hogy a magyar nemzet nemcsak bárókból és grófokból állt.

Ennek a korszaknak egyik ellenállási formáját Fábry Zoltán, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső a szellem fegyvereivel vívott ellenállása jellemezte. Memorandumokat készítettek. A Fábry által írt A vádlott megszólal c. 1946-os röpirata a legismertebb. Fontos, hogy ez a munka Peéry és Szalatnai hasonló munkájával együtt 1994-ben szlovákul is megjelent. (Sajnos, ezidáig szlovák részről komolyabb visszhangra nem talált.) Szlovák oldalon nem találtak fegyvertársakra, egykori barátai, szövetségeseik elzárkóztak tőlük. Ez elsősorban a szlovák baloldalra értendő, a jobboldal kompromittálódott a Tiso-féle nemzeti-szocialista Szlovák Állam alatti tevékenységével, vagy részbeni passzivitása miatt. Lengyelországgal ellentétben, a katolikus klérus behódolt az „új európai rendnek” és támogatta a náccikkal kollaboráló szlovák politikai elitet. Ezzel nyilvánvalóan megnehezítette háború utáni helyzetét. Így tálcán kínálta a kommunistáknak a megbélyegzést, hogy ők a reakció és imperializmus szövetségesei.

A szlovákiai magyar társadalom 1945 után sem volt fölkészülve az újabb kisebbségi sorsra. A magyar politika minden mulasztásáért és kisiklásáért ismét a túszként kezelt felvidéki magyarság lett a bűnbak. Abban a helyzetben, melyben értelmiségét szinte teljesen elveszítette, képtelenné vált hatékony ellenállását megszerveznie. Ennek ellenére mégis sor került rá.

Tudomásunk van róla, hogy a második világháború utáni időszakban, pl. Kassán létezett egy többé-kevésbé megszervezett csoport, mely megtorolt minden magyar-verést és atrocitást, visszaadva a kölcsönt. Ennek vezetője Kurucz Nándor, néhány éve távozott az élők sorából anélkül, hogy fölkeltette volna a történészek érdeklődését. Talán a rendőrségi akták szakszerű feldolgozása napvilágra hoz több adatot. Arról is van tudomásunk, hogy Kassán az egyik bál alkalmával valaki Horthynak öltözve, kifigurázta őt. Ezt a személyt azután meggyilkolták. De erről is egyelőre csak meg nem erősített információk keringenek. Losoncon az egykori rendszer – a fudákok - északról jött kiszolgálói rátörtek a magyarokra, akik sikeresen védekeztek. Ennek több halálos áldozata is volt a támadók részéről.

Ebben a korszakban került sor – tudomásunk szerint – az egyetlen bátor, ám erőszakos cselekedetre, a tornaljai rendőrök felrobbantására. 1945. augusztus 7-én kijárási tilalmat rendeltek el este 21 órától. Néhány órával később, augusztus 8-án, hajnali 2:15-kor nagyerejű robbanás rázta meg a Vasút utca 4-es sz. épületét. A Nemzetbiztonsági Testület, a hírhedt ŠtB székhelyét. Három helyiség elpusztult s a berendezés tűz martalékává vált. Erre statáriumot hirdettek ki. A városban hirdetmény jelent meg: „Felhívom Tornalja minden szlovák és lojális magyar lakosát, hogy az utcákon csak szlovákul beszéljenek.” A nyomozás során 200 helyen tartottak házkutatást, a város minden lakosát ellenőrizték és 150 személyt tartóztattak le. A zsidókat, akik nemrég szabadultak szintén bezárták, néhány lányt kopaszra nyírtak, mert magyarul beszéltek. Nem is tudtak volna másképp. Ján Čok feljelentése nyomán, letartóztatták a 19 éves Hancsovsky Bélát, öccsét, a 16 éves Istvánt és a 14 éves Böhm Ferencet. Az ügy a rimaszombati Járási Népbíróság elé került. Az utóbbi kettőt tanúként hallgatták ki. Hancsovsky teljesen éretten, bátran és megfontoltan fejtette ki véleményét. A robbantást tiltakozásnak szánta az egyre keményebb magyarelles intézkedések ellen. Beismerő vallomást tett. Golyó általi halálra ítélték. István és Ferenc arra hivatkozott, hogy a csendőrökön megverték őket és ezért tettek beismerő vallomást. A bíróság tekintettel arra, hogy a merénylet nem követelt

emberáldozatot szeptember 24-én javasolta, a büntetést változtassák 15 évi szabadságvesztésre mint főbüntetésre. Hancsovszky azonban szeptember 25-én megszökött a rimaszombati börtönből. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége – Szlovákia legmagasabb kormányzati szerve – elutasította a kérelmet, de az ítéletet nem lehetett végrehajtani. A tettes sohasem került elő. egy ideig Magyarországon bujkált, ott sem sikerült csehszlovák és magyar ügynököknek lépre csalniuk, majd nyilván nyugatra távozott. Hancsovszkyék kétemeletes házáat a rendőrség a merényletre való hivatkozással lefoglalta.

A magyarellenes retorziók korszakára esett a kassai magyarellenes monstre per, amikor 1946-ban 715 embert állítottak bíróság elé, akik közül 238 személyt ugyan fölmentettek, de ez is a megfélemlítés egyik eszköze volt. Felmentésüket nyilván annak köszönhetőék, hogy zömük reszlovakizált. A többiek enyhe büntetést kaptak. Azonban nem maradtak büntetlen előítéletűek!

A magyarellenes retorziók 1948-cal nem értek véget. A korábbi megtorlások sorozata folytatódott, csak éppen osztályharcos mázt kapott. Civilek és papok lettek ennek áldozatai.

1949 tavaszán 28 katolikus és református magyar lelkészt tartóztattak le azzal a váddal, hogy adatokat szolgáltattak Mindszenty József bíborosnak a felvidéki magyarságot sújtó igazságtalanságokról. Bokor Lászlót, Kőkeszi tanítóját vádolták azzal, hogy Mindszenty felvidéki összekötője. Bokort ugyanis egy alkalommal fogadta a hercegprímás, aki érdeklődött a felvidéki magyarok sorsa iránt, ám vendége nem tudott neki felvilágosítással szolgálni. Ekkor határozta el, adatokat fog gyűjteni számára és több embert keresett föl e célból. A „Bokor-csoport” papi tagjai: Balázsy Dezső, Hrabovszky Ferenc (1902), Kissik János (1910), Kovács Pál (1905), Markwarth Gábor és Sinkó János (1900) voltak.

1949 decemberében a vádlottakat fölmentették, de Bokor Lászlót a kihallgatások során nyomorékká verték. – írja a Magyar Katolikus Lexikon, Felvidék szócikkében. Bokor (Pinc, 1901.II.14.- Illava, 1952.V.17.) a börtönben megőrült és ott öngyilkos lett – írja ez a Lexikon, viszont Ivan A. Petraský szerint, halálát a szakszerű kezelés elmulasztása okozta.

A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség (CSMDNSZ) volt a legszervezettebb ellenálló mozgalom. Tagjainak letartóztatására 1949 tavaszán, a Mindszenty-per kapcsán került sor. Elítélték őket, de áldozatuk rejtve maradt a rendszerváltás idejéig, tevékenységük emiatt nem épült be a felvidéki magyarság szellemi fegyvertárába és így nem jelentett mintát, példaképet, lelki támaszt. Kiadták az Észak Szava és a Gyepű Hangja c. – ma úgy mondanánk – szamizdatot és igyekeztek a magyarországi és nyugati közvéleményt tájékoztatni a felvidéki magyarok kilátástalan helyzetéről. Az előbbit Rozsnyón adták ki, az utóbbit Pozsonyban és Ledecen. 1945-46 az utóbbinak több mint húsz száma jelent meg.

A Bokor- és Hentz-csoportot (CSMDNSZ) végül összevonták és együtt ítélték fölöttük. A papok egy része, akik Bokorral álltak kapcsolatban, ügyesen védekeztek s így felmentették őket. Azt vallották, Bokort egzaltált embernek tartották, aki dicsekszik, s így nem hitték el, hogy Mindszentyvel kapcsolatban áll s nem adtak át neki semmilyen adatokat. Bizonyítékkal a bíróság nem rendelkezett, így kénytelen volt fölmenteni a vádlottakat. Bokor számára – amint mondtuk - nem biztosították a gyógykezelést, öt évre ítélték államtitok elárulásáért és a börtönben pusztult el. Arany Albert Lászlót, Hentz Zoltánt, Hajdú Lászlót, Varró Istvánt, Krausz Zoltánt, Mészáros Gyulát, Lipcsey Györgyöt, Restály Mihályt és Vízváry Lászlót kettőtől nyolc évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Arany kapta a legtöbbet, mert a bíróság előtt következetesen és öntudatosan kiállt igaza mellett.

Bokor tragikus történetét egy Eperjesen megjelenő szlovák kötet tette közzé ugyanúgy, mint Kovács Pál (*Cífer, 1883.I.16.) kanonok sorsát, aki szintén a börtönben pusztult el. Homíliájában említette a kitelepített magyar híveinek sanyarú sorsát. „A Csehszlovák

Köztársaság soha nem várhat áldást azért, ami az itteni magyarokkal történik.” Emiatt följelentették. Első alkalommal, 1947. április 17-én az ipolysági népbíróság fölmentette, de később újra letartóztatták – ismét egy prédikációja miatt - és Bokor Ferencsel kapcsolatosan faggatták. A tényeknek megfelelően elmondta, 16 családot vittek el Csehországba, akik nem reszlovakizáltak. Úgy vélte, Mindszenty segíteni tud, hogy ezek az emberek visszatérhessenek otthonaikba. A sok izgalom nyomán gyomorfekélye kifakadt, aminek következtében gyulladás lépett föl és 1949. május 1-én 23:55-kor hashártyagyulladásban hunyt el. A tárgyalást nem érte meg, melyre 1949. december 28-30. között került sor Pozsonyban.

Az említett Szövetségnek egyik kimagasló, mindmáig kevésbé méltatott személyisége volt Arany Albert László (Betlér, 1909.IX.19. - Rozsnyó, 1967.X.13.) nyelvész. Simon Attila helytállóan írta róla: „Kisebbségi történetünknek ma még kevés olyan személyisége van, aki méltán állítható példaképként a következő generációk élé. A kiváló tudós és a jogsértések ellen szavát bátran felemelő ember, Arany Albert László minden bizonnyal ilyen. Talán a leginkább méltó erre azok közül, akik a szlovákiai magyarok közel kilenc évtizedes története során ismertté váltak.” E szervezet jogvédő harcát Szarka László dolgozta föl az Arany tiszteletére kiadott emlékkönyvben (I az irodalomban).

Tragikus mozzanat, hogy a háború után a baloldali Szalatnai Rezső följelentette a jobboldali Aranyt. Emiatt meghurcolták, ám végülis – szlovák kollégái segítségével – a bíróságon tisztázta magát. Szalatnai ugyanis azzal vádolta, hogy kollaborált a Tiso-féle rezsimmel.

1949-ben még történt egy esemény, mely fontos mérföldkő lett a felvidéki magyarság életében. Március 5-én Pozsonyban megalakult a Csemadok, akkori nevén: A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületét abból a célból hozták létre, hogy a kommunista párt politikáját népszerűsítse a kisebbségi magyarok körében. Különös fintora a sorsnak, hogy négy évvel később pont ezen a napon halt meg a grúz-oszét származású szovjet diktátor. Az alapítás abban a korszakban következett be, amikor a sovinszta nyomás enyhült s így olyan hamis reményeket ébresztett, lesz egy érdekvédelmi szervezet, mely a magyarságot fogja képviselni. Ezt pártvonalon is érzékelték és rögtön az elején figyelmeztettek rá, erről szó sem lehet. Mégis egyfajta kettősség érvényesült. Igaz, a szervezet párthatározat nyomán született, de amivel az akkori hatalom birtokosai nem számítottak, sokfajta alulról jövő kezdeményezés melegágya lett. Szabó Rezső hívta föl rá a figyelmet, hogy voltaképpen „két” Csemadok létezett. Egyrészt a hivatalos, a másikat meg a búvópatakként létező ellenzéki, szervezetlen csoport alkotta minden program nélkül. Volt egy „fenti” Csemadok, mely a párt utasításait végrehajtotta és funkcionáriusai révén gyakorolta a kézi vezérlest és létezett egy „alsó” Csemadok, mely érdek képviselői mozgalomként működött. A tagság sokszor nagyon kritikusan értékelte a felvidéki magyarság helyzetét és ezt szóvá is tette, kívánva a helyzet javítását. Mégha ez lényegi mértékében nem valósulhatott meg, mégis egyfajta összetartozás-tudatot generált. Hiszen a tagok összejártak, a járási, kerületi, vagy országos konferenciákon azon kívül, hogy kritikus felszólalásokra is sor került, egymással beszélgetve, erősítették ellenzéki attitűdjüket. A különböző legális rendezvények és alkalmak lehetővé tették az elégedetlenség megfogalmazását és az eszmecseréket. Ezekből kiderült, nem elszigetelt véleményekről van szó, hanem közhangulatról. Azonban ennek valamilyen formában való megszervezéséről nem esett szó. Mégis fórumot - ma úgy mondhatnánk -, kapcsolati tőkét biztosított. A Csemadok égisze alatt működött a 70-es évek kezdetétől a Történeti-honismereti Szakbizottság, mely szintén komoly fórumot biztosított a kötetlen eszmecserék és információk szerzése számára.

1949 és 1956 között alig van tudomásunk bármiféle ellenállásról.

Ez is két részre osztható. A második korszak a sztálinizmus időszaka, mely 1953-mal, Sztálin halálával nem ért véget, hanem még tovább húzódott. A korszakhatárt talán Sztálin prágai szobrának ledöntése jelezheti, melyre később, 1962-ben került sor. Európa legnagyobb szoborcsoportját 1955. május 1-én leplezték le. Csehszlovákia viszont a Sztálin halála utáni korszakban valamivel engedékenyebb gazdaságpolitikát folytatott, s így a kényes évben, 1956-ban megúsza a társadalmi robbanást. Hruscsov titkos beszéde ugyan nagy feltűnést keltett, ám a társadalmat irányító párt ura maradt a helyzetnek. Muriel Blaive francia politológus ennek a kérdésnek vaskos monográfiát szentelt Az elszalasztott lehetőség címmel. Szerinte többek között a csehszlovák társadalom hagyományos baloldali irányultságában és ruszofil beidegződésében keresendő ennek magyarázata. Ehhez még hozzá kell tennünk a csehek idegenkedését és a szlovákok előítéleteit a magyarokkal szemben, melyet a hivatalos propaganda meglovagolt. A felszínre kerülő elégedetlenséget sikerült mederben tartani és leszerelni. A politikai elit megúsza ezt a kényes évet. Ehhez hozzájárult a masszív propaganda is, mely a magyarországi helyzetet úgy interpretálta, hogy ott az „ellenforradalmárok” súlyos bűncselekményeket és embertelenségeket követtek el. Az emberek óhajtották a változásokat, de nem vérfürdők árán. A tömegek amúgy valamivel jobban éltek, s így úgy tűnt, a rendszer perspektívát nyújt számukra a jövőt illetően.

A forradalom idején a csehszlovák titkosszolgálat éberren figyelte a közhangulatot. Az akkori jelentések egy részét publikálták. Ezekből az derül ki, hogy a szlovákiai magyarok zöme szimpatizált a forradalommal és szabadságharccal. Ezt alkalomadtán, mondjuk kocsmai beszélgetések során ki is nyilvánították, de komolyabb szervezkedésről nincs tudomásunk. Ami mint téma fölvetült, az a Dunai Konföderáció lett volna, azonban minden komolyabb körvonalazás nélkül. (1968-ban, a szovjet invázió után megjelentek a falfirkák: FSN – Federace středoevropských národů [Közép-Európa Nemzeteinek Föderációja].) Ezek ráéreztek a lényegre: A Monarchia szétverése hatalmi vákuumot teremtett, amit először Hitler, majd Sztálin hasznosított. Ennek egy leigázott nemzet sem lehetett a nyertese.)

Néhány fiatal fontolgatta, hogy átmenve Magyarországra bekapcsolódik a harcokba. De egy-lér kivételtől eltekintve erre nem került sor. A felvidéki fiatalokat viszont rendszerint bizalmatlanság fogadta a magyarországi oldalon, hiszen nem lehetett tudni, nem provokátorokat dobott-e át a csehszlovák titkosszolgálat. Ez is egy kutatásra méltó terület.

Wandratschek Dezső megírta emlékiratait, melyek kéziratban maradtak. 1956-ban a kassai magyar könyvesbolt vezetője volt. Wandratschek – aki élete alkonyán Svájcban élt (elődei innen jöttek Kassára) -, azon törte a fejét, hogyan kellene a kirakatban jelezni, a kassai magyarok miként vélekednek a magyar forradalomról. Egy könyvet tett ki a kirakatba, s ott nyitotta ki, ahol egy Petőfi-festmény volt látható. Alatta a felirat: "Fényesebb a láncnál a kard, Jobban ékesíti a kart." Izgatottan várta, érkezik-e visszajelzés a vásárlók köréből. Néhány nap múlva beszaladt az üzletbe Albin Babej vállalatigazgató. Zaklatottan kérdezte: - Dezsőke, mit csinált maga!? - Miért, mit? - Tudja jól, hogy miről beszélek! Ki kell venni azt a könyvet a kirakattól! - Mi az, már Petőfit sem szabad propagálni!?

A könyvet becsukták. A címlapját lehetett csak azután látni. Viszont, az ügynek semmilyen hátrányos következménye sem lett senki számára.

A kassai magyar könyvesboltba a forradalom leverése után két munkástanács-elnök jött be, akit az egyik alkalmazott eljuttatott Pozsonyba. Onnan sikeresen nyugatra szöktek. A csehszlovák titkosszolgálat tudomására jutott, hogy „egy kassai könyvtárban” segítettek a menekülőknél, de ezt Wandratschek elegánsan elhárította azzal, hogy ők könyvesbolt és nem

könyvtár. Ehhez hasonló esetek más városokban is alkalomadtán előfordulhattak, de semmit sem tudunk erről.

Az 1956 utáni megtorlás korszaka, a Nyugat cserbenhagyása ismét letargiába taszította a felvidéki magyarságot. Ez a korszak viszont némi politikai lazulást hozott, s így sokan bizakodtak, magyar vonatkozásban is enyhül a nyomás, lehetővé válik az építkezés.

Természetesen a magyarországi politika hatást gyakorolt a felvidéki magyarok viselkedésére. 1945-48 között Magyarország elsősorban a menekültek fogadásával és elhelyezésével volt elfoglalva, mint a háború vesztese, nem sokat tehetett a győztes pózában tetszelgő Csehszlovákiával. 1948 után viszont Moszkva vezényelt, annak meg az volt az érdeke, hogy a vazallusok között ne legyenek nyílt torzsalkodások. Csehszlovákia a nacionalista-kommunista utat követte, Magyarország az internacionalizmusét, ahol a magyar nemzeti értékeket szégyelleni kellett. A történetírás lebecsülte a nemzeti történelmet, a politika az utolsó csatlós káros legendáját sulykolta. Generációk nőttek föl úgy, hogy fogalmuk sem volt róla, határaikon túl nemzettársaik élnek és szenvednek. A trianoni békediktátum feszegetése tabunak számított. A másik oldalon viszont, az 1960-as évektől kezdődően aránylag szabadon lehetett utazni Magyarországra és az értelmiségiek körében kiépültek a baráti, szakmai kapcsolatok. Ebben a rokoni szálak is segítségre voltak. Ezeket azután 1989-et követően kamatoztatni lehetett.

Sajátos tiltakozási formát választott magának egy Hont megyei község. Valamikor az 50-es, vagy 60-as években egy Léva melletti falu, Bori lakosai petíciót nyújtottak be a hivatalos szerveknek, hogy csatolják őket Magyarországhoz. Rettenetesen meghurcolták ezért őket. Ez is egy feltárássra váró kutatási terület. Már csak azért is, mert a falu története megjelent, ám ez a történet nem szerepel benne.

Ez a felemás, és ideológiailag terhelt időszak 1968-ig bírta szusszal. Akkor már elodázhatatlanná vált a változás és a társadalmi feszültség is nőtt. A nyugat-európai radikális diákmozgalmak ösztönzően hatottak. A sztálinista politikusok átmentették magukat a nagy vezér halála utáni időkbe. De éppen ideológiai korlátaik miatt, már nem tudtak megfelelni az új kihívásoknak, ami a hrucsovi enyhülés következménye volt. Mire azonban a helyzet megérett a változásra, már Brezsnyev uralkodott. Mégis sor került az 1968-as Prágai Tavasz nevű kísérletére, az emberarcú szocializmusnak nevezett enyhülésre, mely azonban kudarcra volt ítélve. Lengyelországtól és Magyarországtól eltérően, Csehszlovákia nem volt homogén nemzetállam, így a csehek és szlovákok, illetve végülis másodrangú szerepet játszó szlovák-magyar felszültség nagyhatalmi kijátszásával ez a kísérlet kudarcra volt futtatva. A magyarellenességet sikerült nemtelenül hadrendbe állítani.

1968-nak azonban maradt egy olyan hatása, mely a további évtizedekben tovább gyűrűzött. Alakulóban voltak a különböző magyar szervezetek, de ezeknek be kellett szüntetniük tevékenységét. Azonban már korábban számos városban, ahol jelentős számú magyar egyetemista tanult, klubok alakultak. Az elsők között a prágai Ady Endre Diákklub (AED) 1957-ben. Ez a klub a rendszerváltozásig félig-meddig illegális körülmények között működött. A többi a Csemadok égisze alatt működhetett. Ezek főleg 1968-ban fejtettek ki aktív tevékenységet. Egymás között kapcsolatokat tartottak fenn és igyekeztek egyeztetni munkájukat. Mégha elsősorban kulturális tevékenységgel foglalkoztak, volt mindig is egyfajta, ki nem mondott, meg nem fogalmazott ellenzéki ízüik. Munkásságuk folyamán – tudomásom szerint – soha sem lépték át az illegális szervezkedés határát, ám mégis fontos kapcsolati hálót működtettek, melyre adott esetben támaszkodni lehetett. Ennek haszna 1989 után is megmutatkozott. Tudtunk egymásról és nagyjából tudtuk, ki kicsoda. Ismertük egymás beállítódását, tevékenységét, gondolkodásmódját.

Azóta kiderült, akadtak néhányan, akik közülük a csehszlovák titkosszolgálat ügynökei lettek, vagy mértéktartó felfogásukat fölládozták és a szélsőséges nézetek hirdetőivé váltak.

Az említett klubok szervezték a Nyári Ifjúsági Táborozásokat (NYIT), melyeken nyaranta több száz magyar fiatal vett részt és hallgatott előadásokat különböző témakörökből (néprajz, irodalom, képzőművészet, kultúra, történelem, színi előadások, zenei bemutatók, koncertek és néha a kötelező munkásmozgalom). Esténként nem szervezett beszélgetések, viták alakultak ki, ahol csiszolódtak a nézetek és erősödött az összetartozás tudata. Fontos lelki támaszt nyújtottak az identitás és eszmei tisztánlátás területén a fennálló rendszerrel szemben.

Az 1968-as normalizációt egy neosztálinista két évtizedes korszak követte. A husáki konszolidáció húsz évében megindult egy cseh kezdeményezés, a Karta 77, mely azonban a szlovákiai magyarokban vajmi kevés visszhangot válhatott ki. Nem is tehetne, mivel a kisebbségek helyzetével érdemben nem foglalkozott, aziránt teljességgel érzéketlen maradt, mint általában a cseh politikai élet egésze sem volt hajlandó érdemben foglalkozni a kérdéssel. S ez volt a helyzet Csehszlovákia megszűntéig.

A 80-as években azonban a NYIT szellemi folytatásaként indult Művelődési Táborokat lassan elsorvasztották mondvacsinált ürügyekkel. Ekkor indultak újukra a Kerékpártúrák, melyek minden egyes alkalommal az ország egy-egy régióját járták be. Ennek az állt a háttérében, hogy ha egy csoport csupán egy helyütt táborozott egy alkalommal, ehhez nem kellett hivatalos engedélyt kérni a hatóságoktól. Esténként a tábortűznél – a hagyományokhoz híven – előadásokat hallgattak a kerekzők és napközben ismerkedtek az egyes helyszínek sokrétű életével. Ennek a kezdeményezésnek életrevalóságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a rendszerváltást is túlélte. Megújulva évente mindmáig megrendezik.

Kerékpártúránk ötlete átcsapott Erdélybe is, de ott ezeket hatóságilag fől számolták, miután a fiatalok a csángó-vidékre karikáztak.

Ezek persze nem voltak szigorúan véve ellenzéki, ellenállási mozgalmak, de információt, tartást, szolidaritást biztosítottak s így a felvidéki magyarság megmaradását szolgálták. Kritikus és felelősségteljes együttgondolkodásra serkentettek. Jelentőségét bizonyítja, hogy ebből a körből indult Duray Mikós és jogvédő csapata is.

Az említett kerékpártúráknak volt résztvevője Horváth Mihály (1953-1988), az egyre ellenzékibbé váló budapesti Rakpart Klub vezetője, aki szamizdatot kívánt indítani. Ennek előkészítő munkájában Simén András, régi lelkes kerékpározó valamikor 1987-ben engem is bevont. Fontosnak tartottam volna ennek megjelentetését, mert éppen az 1982-ben kiadott nagyváradi Ellenpontok is motivált bennünket. Azonban Horváth váratlan halála pontot tett erre a kezdeményezésre még azelőtt, hogy az érdemi munka elkezdődhetett volna.

Az 1968-as utáni korszak egyik magányos hőse Janics Kálmán (1912-2003) jósvai orvos lett. Tevékenysége ma már közismert. A 60-as évek második felében élénk publicisztikai tevékenységet folytatott idehaza és Magyarországon. Az egyre jobban ránk nehezedő husáki konszolidációban egy jelentős tette szánta el magát. Megírta a szlovákiai magyar kisebbség háború utáni kálváriáját. Számos magyarországi személyiség, mint Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Benda Kálmán, Für Lajos és nem utolsósorban Hábel György segítették, hogy a kézirat végülis megjelent. De ne feledkezzünk meg a tragikusan korán elhunyt vágsellyei Szatmári Györgyről sem, aki szintén szerepet vállalt Janics támogatójaként. Sok pótolhatatlan információt vitt magával a sírba. Igen, a Hontalanság éve c. műről beszélek. Ez a munka 1979-ben jelent meg először és nagy szenzáció lett. Ez a felvidéki szellemi ellenállás egyik fényes teljesítménye.

Janics azonban ellenlábasra lett Duray Miklósnak és számos levelet küldött szét, melyben őt igyekezett lejáratni. Haláláig nem sikerült ezt az ellentétet elsimítani.

Majd jött Duray Miklós és a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága, mely 1978-ban alakult. Ez is aránylag közismert történet, mégha szakavatott történész nem dolgozta föl. Ez a kezdeményezés és szervezkedés a magyar nyelvű iskolák védelmében indult, ám annál jelentősebb szerepet töltött be. Iskoláinkat kívánta megvédeni az elszlovákosítástól, amit akkor alternatív oktatásnak neveztek. A sérelmekre fel kívánta hívni és föl is hívta a közvélemény figyelmét, hogy közösen akadályozzák meg a sérelmes lépések megvalósítását. Ez a megmozdulás sikeres volt. Durayn kívül még 12-15 személy kapcsolódott be kisebb-nagyobb rendszerességgel a munkába, de alkalmi segítők száma több százra is rúghatott. A Jogvédő Bizottság a szlovák ellenzékiekkel és a Karta 77 mozgalmával is fölvette a kapcsolatot, de eredményt nem tudott elérni, mivel azok nem voltak hajlandók nemzeti elfogultságaikat és etatizmusukat levetkőzni. Gyurcsik Iván szerint: „A hatalom megosztó, a nemzeti érzelmekre apelláló politikai nyomásán túl a szlovák és cseh résztvevők esetében szerepet játszott a csehszlovák államiság eltérő értékelése, a magyarság helyzetének valódi ismeretében mutatkozó szintkülönbség, az egyenrangú partneri viszony elutasítása a probléma megoldásánál.”

Durayt tevékenységéért kétszer is letartóztatták (1982.11.10.-1983.02.22.; 1984.05.10.-1985.05. 10., összesen 470 napot töltött vizsgálati fogságban). A nemzetközi tiltakozásoknak köszönhetően szabadlábba helyezték.

Itt kell megemlítenünk Hajdók Géza királyhelmeci tanárt, aki 1984-ben az iskolák ügyében magának a kommunista párt első titkárának és államfőnek, Gustáv Husáknak írt tiltakozó levelet. A hivatalos körök egy ideig úgy vélték, kitalált név alatt írta valaki a levelet. Hajdók bátran vállalta tettét.

A Bizottság több mint 20 éves fennállása alatt 65 dokumentumot adott ki. E csoportosulás méltó befejezésének tarthatjuk a Csehszlovákiai Magyarok Memoranduma 1988 c. dokumentumot, mely Csehszlovákia megalakulásának hét évtizedét tekintette át nemzetiségi szempontból és megfogalmazta a magyar kisebbség követeléseit. Ezt sokan írták alá.

1989-ben e sorok írója belépett a Magyar Demokrata Fórumba (tagsági ig. szám: 14.269, 1989.V.2.). Így ismerkedtem meg a már elhunyt Furmann Imrével (1951-2010), aki akkor a miskolci MDF-szervezet meghatározó személyisége volt. Őreá Lezsák Sándor hívta föl figyelmemet. Furmann ajánlotta föl, hogy biztosítják az anyagi és műszaki fedezetet egy szamizdat kiadvány számára. Mire azonban tervünk megvalósulhatott, a történelem átlépett rajtuk. A Kassai Fórum első száma - évtizedek óta az első kassai magyar termék - már a változások után került az utcára.

A husáki konszolidáció reménytelen korszakát az 1989-es Gyengéd Forradalom zárt le. Ez sem volt azonban belső, szerves fejlődés eredménye, hanem a nyilvánvaló külpolitikai események következménye. Hiszen a többi, környező ún. szocialista országban ezek a folyamatok már korábban megkezdődtek. Azonban a lengyel-magyar harapófogó nem lett volna önmagában elég erős ahhoz, hogy változásokat generáljon. Ez a harapófogó 1956-ban is létezett, mégsem generált semmilyen tömegmozgalmat. A Szovjetunió ellehetetlenülése nélkül, aligha került volna sor radikális változásokra.

A husáki éra 1989. november 17-e után végleg véget ért. Egy új korszak küszöbére léptünk. Ebben az euforikus állapotban szép és naiv elképzeléseket dédelgettünk. Ezek sajnos nem váltak valóra és az az érzésünk, egyre ugyanabban a taposómalomban őrlődünk, csak a kulisszákat festették át.

Balassa Zoltán

Irodalom:

Balassa Zoltán: 1956 és Csehszlovákia, In: Hódoltságban, Zrínyi, Budapest 1992, 185-210.

Blaise, Muriel: Promarněná příležitost, Československo a rok 1956 [Az elszalasztott lehetőség, Csehszlovákia és 1956], Prostor, Prága 2001

Botlik József: Egestas Subcarpathica, Hatodik Síp Alapítvány, Bp. 2000, 163., 171-72., 175-76.

Börtönviselt papok, szerzetesek, Esztergom megye, http://franka-egom.ofm.hu/irattar/irasok_gondolatok/konyvismertetesek/egyhaziamegyes_papok_1.htm

Bukovszky László: Arany Albert László és a Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség, In: Tóth Károly, Végh László (szerk.): Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2007, 83-108.

Csáky Károly: Nemesbori sorsfordulói (Őrhely a történelem sodrában), Madách-Posonium, Pozsony 2009

Duray Miklós (összeáll.): Kettős elnyomásban, Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről 1978-1989, Madách-Posonium, Pozsony 1989² 537-546., 575.

Für Lajos: 'Fölrepülni rajban', Utak a Fórumba, Püski 2007, 244.

Gaál Imre: Száz év Tormalja történetéből /1848-1948/, Méry Ratio 2001, 306-08.

Horváth Mihály - [Béki Gabriella]: In memoriam Horváth Mihály; In: Beszélő I. évf., 26. sz., 1988/3., <http://beszelo.c3.hu/cikkek/in-memoriam-horvath-mihaly>

Kaplan, Karel: Csehszlovákia igazi arca 1945-48, Kalligram, Pozsony 1993

Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa, Doba táni 1953-56 [A kommunista Csehszlovákia krónikája. Az olvadás ideje 1953-56], Barrister&Principal, Brno 2005, 446-578; Dunai Konföderáció 520.

Király Tibor: Emlékezés Arany Albert Lászlóra, In: Magyar Szemle 2012., 1-2. sz. http://www.magjarszemle.hu/cikk/emlekezes_arany_albert_laszlor

Magyar Katolikus Lexikon, Felvidék szócikk, <http://lexikon.katolikus.hu/F/Felvidék.html>

Obžalovaný prehovori [A vádlott megszólal], Kalligram, Bratislava 1994

Peéry Rezső: Gondolatok a tehervagonban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében, Kalligram, Pozsony 1993,

Petranský, Ivan A.: František Bokor – Cena za informácie [Bokor Ferenc – Az adatok ára]; In: Lagová, Veronika és társai: Smrť za mrežami [Halál a rácsok mögött], Vyd. Michala Vaška, Prešov 2006;.284-302.

Simon Attila: Arany Albert László és kora, In: In: Tóth Károly, Végh László (szerk.): Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2007, 50.

Slovensko – Dejiny [Szlovákia - Történelem], Obzor, Bratislava 1978, 674.

Sorozatos bombamerényletek Užhorodon, In: Kassai Napló 39. évf., 33. sz., 1923.02.12., 1. o.

Szalatnai Rezső: Memorandum. A csehszlovákiai magyarok 1918 és 1945 között, In: Regio, 1990, 2. és 3. sz.

Tipary, Ladislav – Lagová, Veronika: Pavel Kovács – Kňaz, ktorý mal rád svojich veriach [Kovács Pál – egy pap, aki szerette híveit]; In: Lagová, Veronika és társai: Smrť za mrežami, Vyd. Michala Vaška, Prešov 2006; 63-92.

Vádirat: Ofud I. 1311/46./2; ítélet 1946.08.14.: Třud I 338/46 – kassai monstre per Wandratschek Dezső visszaemlékezései - kézirat

Máté László (Kassa), O. István (Kassa) és G. Gyula (Léva) szóbeli közlései.